

М. М. ЛОГУНОВА*Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ***О. В. ПШЕНИЧНЮК***Національна академія Служби безпеки України, м. Київ*

ЛЮДСЬКИЙ ВИМІР ПОЛІТИКИ Й ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 1(20), с. 116–122

Аналізуються основні проблеми суб'єктивного (людського) виміру державного управління, оскільки саме він, за переконанням авторів, є вирішальним фактором реальних суспільних трансформацій і модернізацій. порушуються питання значної гуманізації політики як складного і динамічного соціального процесу.

Постановка розглядуваної проблеми зумовлена специфічним станом українського суспільства, що визначається як кризовий. Злам усталеної системи суспільних відносин, який почався з набуттям Україною незалежності у 90-ті роки ХХ ст. і набуває особливо загострених форм на початку ХХІ ст. у зв'язку зі світовою глобальною економічною кризою, знаходить віддзеркалення у невизначеностях соціального статусу, посиленні рольових конфліктів, психологічних переживаннях, внутрішньому дискомфорті кожного окремого індивіда, що врешті-решт відбивається на його соціальній, у тому числі політичній, поведінці. Поза сумнівами, політика є суто людською справою. Вона твориться людьми, реалізується ними, має яскраво виражене соціальне забарвлення, а тому повинна оцінюватися передусім з точки зору людського виміру. “Я переконаний, — зазначав відомий український філософ С. Кримський, — людина гідна того, щоб жити з достатком — над-достатком добра, правди, краси. Тим більше актуальним саме для наших днів залишається гасло розвитку людського в людині, приборкання ненависті, усвідомлення ненормальності зла й необхідності партнерства, солідарності. Якщо хочете, тієї Взаємності, яку ще Конфуцій вважав головною категорією людської духовності та безпосередньо людського буття” [2].

Сучасне українське суспільство дослідники кваліфікують як перехідне суспільство лідерського типу, в якому через брак чітко вираженої со-

ціально-економічної та політичної структурованості пріоритетну роль відіграють не жорстко визначені інституціональні політичні структури, а особистісні зусилля окремих індивідів — лідерів, здатних виразити інтереси певних соціальних груп і забезпечити їх практичну реалізацію. У таких суспільствах зростає значення особистості політичних лідерів і ціни їхніх вчинків. Враховуючи складність соціальних процесів, які відбуваються в сучасному українському суспільстві, відповідальність лідерів за прийняття політичних рішень за умови їх багатоваріантності та різновекторності є досить високою. Що ж до інших учасників політичного процесу, у тому числі пересічних громадян, то вони теж взяли на себе відповідальність за здійснення вільного вибору під час “помаранчевої революції”, оскільки, з філософської точки зору, відповідальність є зворотним боком свободи, своєрідною й неминучою платою за можливість здійснення поставленої мети, незалежно від її усвідомлення.

Актуальність поставленої проблеми впливає також із сутності самої демократії, яка передбачає обов'язковість верховенства права, розвинене громадянське суспільство, активну участь людини в політиці та її громадянську позицію, вплив особистості на процес вироблення державної політики, взагалі державно-владних повноважень. Хоча слід зазначити, що на зламі тисячоліть стали очевидними недоліки і вади демократії, а вона сама у сучасному суспільстві ви-

явилася не настільки самодостатньою, як це вважалося раніше. Вочевидь, правомірно оцінювати це як своєрідний вимір демократії, яка несе на собі як позитивні, так і негативні наслідки природи людини.

Беззаперечним свідченням важливості проблеми людини у політиці й державному управлінні є увага світової наукової громадськості до переосмислення ролі особистості в інформаційному суспільстві, дослідження впливу кардинально зміненого менталітету працівника з нахилом на постматеріальні цінності, переважання цінностей “бути” над цінностями “мати”, узагальнення та аналіз дії особистісних чинників на хід і напрями глобального розвитку. Всесвітньовідомий американський дослідник Ф. Фукуяма, послідовно розвиваючи ідеї Е. Дюркгейма про органічну солідарність у суспільстві, у своїй праці “Довіра: соціальні добродетності і творення процвітання” закликає людство до відродження таких “старих” і вічних цінностей, як узгодженість дій, взаєморозуміння, довіри. Поділивши світ на країни з високим і низьким рівнем довіри, він стверджує, що останні змушені сплачувати додатковий прямиий податок за відсутність довіри між людьми, натомість перші отримують нагороду за панування довіри та взаєморозуміння у вигляді економічної та політичної стабільності, зростання добробуту індивідів і підвищення рівня життя [10].

Виступаючи з лекцією у Києві у жовтні 2006 р., він наголошував на необхідності неформального співробітництва у політичних об’єднаннях, групах, неурядових організаціях, засобах масової інформації, профспілках, зазначаючи, що це забезпечує чесність уряду і має вирішальне значення для того, щоб демократія була насправді дійовою [8].

У контексті означеної проблеми заслуговує на увагу думка Рональда Ірглегарда, яку він сформулював у праці “Культурний зсув у зрілому індустріальному суспільстві”. Розглядаючи перехід від матеріальних ціннісних пріоритетів до постматеріальних, який він називає зсувом, дослідник стверджує, що останній “виводить на авансцену нові політичні проблеми та здебільшого слугує імпульсом для нових політичних рухів. Він веде до розколу традиційних партій та появи нових, змінюючи при цьому самі критерії, якими користується людина, оцінюючи суб’єктивне сприйняття того, що вона вважає соціальним добробутом і соціальним визнанням” [3, 252].

Вважаємо, що за цих умов постає завдання конкретизації змісту людського виміру політики

й державного управління та визначення напрямів діяльності органів державної влади в напрямку реалізації людського потенціалу суспільного розвитку.

Суттєвим показником людського виміру політики й державного управління є, на нашу думку, реальне забезпечення з боку органів державної влади умов для ефективного здійснення індивідом своєї ролі як суб’єкта політики. Люди, взаємодія їхніх інтересів і волі повинні визначати зміст і спрямованість політики взагалі і державного управління зокрема.

У нормальному цивілізованому суспільстві політика здійснюється для людей і через людей. І яку б визначальну роль не відігравали соціальні групи, політичні партії, громадські об’єднання, головним суб’єктом як політики, так і державного управління є людина. Особистість, її інтереси, цілі, ціннісні орієнтації та установки слугують, по-перше, мірилом політики, по-друге, рушійною силою політичної активності колективних суб’єктів політики.

У філософії під поняттям “суб’єкт” (той, хто діє, спрямовуючи свою діяльність, вплив та увагу на щось або на когось) розуміють джерело активності, діяльності, пізнання, активне начало. Суб’єкт політики — це носій політичних інтересів і політичної активності, який має статус учасника, діючої сторони політичного процесу. Як правило, виокремлюють два різновиди суб’єктів політики: соціальний (індивіди, соціальні групи) та інституціональний (держава, партія, політична організація та ін.).

Філософське тлумачення поняття “суб’єкт” передбачає співвідносність останнього з поняттям “об’єкт” (пасивне начало — те, на що діють, що сприймає на себе вплив від дій та поведінки інших). За будь-яких умов людина завжди виступає об’єктом політичного життя. На неї справляють повсякденний вплив політичні інститути, зокрема держава, політичні партії, політичні лідери, політична еліта, навіть за умов, коли вона це не усвідомлює. Проте, маючи власний соціальний статус у політиці, індивід виконує певну політичну роль, наприклад, лідера держави або лідера політичної партії, рядового члена партії, представника електорату — виборця, учасника акції протесту та ін. Принагідно зауважимо, що поняття “політична роль” не тотожне поняттю “політичний статус”. Політичний статус — це місце, певна позиція індивіда у політичному просторі, а політична роль — це очікувана модель поведінки, предписана наперед заданим статусом. Політич-

ний статус індивіда підкреслює його схожість з іншими індивідами, які мають аналогічний статус у політиці, а політична роль, яку відіграє кожний з них, — їхню відмінність у політичному житті. Справедливо припустити, що саме тому в західній політичній науці широко використовується поняття “політичний актор” як суб’єкт політичного життя. Цим фіксується той факт, що кожна людина привносить свій неповторний, оригінальний, своєрідний колорит у політичне життя суспільства, відіграючи ті чи інші політичні ролі.

Якщо об’єктом політики людина є завжди, то активним, діючим суб’єктом у політичному просторі вона може стати за певних умов. Говорячи про особистість як суб’єкт політики, маємо на увазі відносно самостійного, активного учасника суспільно-політичного життя, який володіє свободою волі, діє розумно й усвідомлено, володіє як загальнолюдськими, так і унікальними у своєму роді рисами, зокрема цілісністю, активністю, цілеспрямованістю та ін.

Серед умов об’єктивування особистості у сфері політики дослідники зазвичай виокремлюють матеріальні чинники. Західними політологами доведена кореляційна залежність між добробутом індивіда та його активною участю у політиці, а також між рівнем економічного розвитку суспільства та його демократичністю. Так, наприклад, економічно зрілі суспільства тяжіють до демократії, її інституційних виявів і політичного лібералізму, а диктатура як політичний режим здебільшого залишається прерогативою бідних. Як слушно зазначав Ш. Монтеск’є, бідні люди — погані громадяни і спочатку треба бути поганим громадянином, щоб потім стати хорошим рабом.

Слід, однак, зауважити, що різні дослідження, у тому числі соціологічні опитування, не виявляють прямої залежності між рівнем матеріального забезпечення громадян та їх політичною й громадською активністю. Економічне становище індивіда, безумовно, впливає на його політичну поведінку і готовність брати участь в державному управлінні, але опосередковано, через низку соціальних факторів — його соціальний статус, наявність знань, загальний рівень освіченості та ін.

Враховуючи все це, спробуємо визначити, хоча б на рівні формальних показників, матеріальну складову політичної суб’єктності українських громадян. Так, за даними соціологічного опитування, проведеного Інститутом соціології НАН України у 2008 р., лише приблизно кожен п’ятий опитаний (21,5 %) задоволений своїм становищем

у суспільстві; 43,1 % громадян оцінили матеріальне становище своєї сім’ї як бідне, або злиденне; 64,4 % — не впевнені у власному майбутньому; 72,2 % — у стабільності в державі й суспільстві, а 62,9 % — у тому, що ситуація в країні поліпшуватиметься [6, 484–638]. Як абсолютну зневіру й втрату надії на здатність політичних інститутів змінити ситуацію в країні можна оцінювати наступні показники: майже половина опитаних “зовсім”, або “переважно не довіряють” Президенту України, 58,9 % — Верховній Раді України, 53,7 % — уряду; 50,7 % — місцевим органам влади; 60,9 % — політичним партіям [6]. Недовіра за всіх умов є вкрай негативним і деморалізуючим людську активність чинником. Він сковує людину, не дає їй можливості активно включитися у суспільні відносини, ставити перед собою цілі, адже будь-яка активність передбачає (як передумову) наявність довіри до оточення.

Феномен довіри — одне з найважливіших соціально-психологічних явищ, від розвиненості якого залежить стан справи у суспільстві взагалі. Ф. Фукуяма у вже згадуваній книзі “Довіра: соціальні доброчесності і творення процвітання” наголошує на тому, що національний добробут і конкурентоспроможність зумовлені певним рівнем довіри, характерним для того чи іншого суспільства. Довіра розглядається як очікування суб’єктом усталеної, чесною, орієнтованою на спільні цінності поведінки з боку інших членів суспільства. Переважання у суспільстві довіри породжує соціальний капітал [1].

На думку науковців, за цих умов, що склалися в Україні, важко сподіватися конструктивної спрямованості політичної активності населення. Як можливі можуть розглядатися наступні варіанти.

Перший варіант: політична поведінка громадян може бути реалізована через активізацію протестних форм тиску на інститути влади, скоріш за все на боці тих чи інших політичних сил, які в умовах загострення політичної кризи в Україні вже сьогодні активно експлуатують соціальне невдоволення населення. 17-річна практика політичного життя незалежної України засвідчує зростання політичної активності населення саме в періоди політичної боротьби та протистояння різних політичних угруповань. На жаль, на сьогодні маємо ситуацію, коли внаслідок об’єктивних і суб’єктивних причин українські громадяни ще не готові до самостійного обстоювання власної позиції й не демонструють усвідомлення своїх групових чи класових інтересів.

За даними соціологічних опитувань, 83,3 % українських громадян не належать до жодної з громадських чи політичних організацій і рухів [6, 500].

Другим варіантом реакції на соціально-економічну й політичну ситуацію в країні може бути відхід більшості населення від активної політики й зосередження на власних особистих чи вузькогрупових інтересах. У соціології такий процес отримав назву “атомізації” суспільства. Він знаходить свій вияв у поширенні індивідуального способу самозахисту, самовиживання, через що потреби консолідації зусиль суспільства, об’єднання для спільних дій більшістю громадян сприймаються як другорядні, далекі від їхніх реальних, сьогоденних, особистих інтересів. І це цілком природно, адже коли в суспільстві негаразди, люди передусім звертаються до своїх первинних структур, опираються переважно на власні сили, сім’ю, турбуються про своїх дітей, близьких, намагаються отримати пристойне матеріальне забезпечення, безпечні умови життя та ін.

Якщо проаналізувати дані соціологічних опитувань, які проводилися впродовж останніх років, то можна дійти висновку, що в психології суспільства відбулися істотні зрушення в розумінні того, що змінити своє матеріальне становище, підвищити життєвий рівень можна лише розраховуючи на власні сили.

Усе це слід враховувати в політичній та управлінській діяльності, при визначенні й формуванні державної політики, прийнятті конкретних управлінських рішень та їх практичній реалізації.

Складність і неоднозначність трансформаційних процесів, що відбуваються в Україні, зумовлює важливість для державно-управлінської діяльності пошуку чинників і резервів для стабілізації й поступального розвитку суспільства. За цих умов актуальним стає звернення до соціально-психологічних чинників, які на загальносуспільному та індивідуальному рівнях здатні сприяти консолідуючим суспільство тенденціям, становленню взаєморозуміння і громадської злагоди. В умовах атомізації суспільства такими чинниками є спільні труднощі, сподівання на покращання ситуації в майбутньому, прагнення до миру і спокою, стабільності та ін.

Чи не найголовнішим чинником активності у політиці є соціально-культурні умови того суспільства, де відбувається процес політичної соціалізації індивіда. У ХХ ст. здобула визнання концепція соціального характеру, яка у загальних рисах виписана Е. Фромом. Вона пояснює

індивідуальні риси індивіда, його активність (у тому числі політичну) так званим соціальним характером — соціокультурними умовами, особливостями способу життя, включаючи історичну спадщину, випробувані історією форми взаємодії людини і влади. “Соціальний характер членів суспільства, — на думку Е. Фрома, — формується під впливом його соціально-економічної структури таким чином, що їм (людям) хочеться робити те, що вони повинні робити” [7, 311–312].

Соціальний характер унаслідок своєї специфіки може відігравати роль стабілізатора, символічного цементу, що слугує міцності політичного режиму, або протилежну роль — динаміту, вибухового механізму, здатного знищити суспільство. Взаємозв’язок між соціальним характером та індивідом — двосторонній: як соціальний характер здатний впливати на особистість, так і остання, в свою чергу, здатна формувати соціальний характер. “Коли хочемо говорити про особистість людини і розуміти її, то мусимо попередити знати оточення, у якому ця особистість формувалася. З іншого боку, і особистості творять той чи інший характер оточення. ...Особистість і оточення не протилежності, а функціональна залежність. Хочете, щоб був індивід кращим — поліпшуйте оточення, а хочете, щоб оточення було краще, то поліпшуйте (виховуйте) індивідів”, — зауважував ще на початку ХХ ст. перший український доктор соціології Микита Шаповал [9, 277].

Зважаючи на викладене, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на наступному: людський вимір політики й державного управління полягає в орієнтованості держави на створення умов для політичної соціалізації населення та формування його правової й громадянської культури, що є необхідною передумовою становлення індивіда як активного суб’єкта політики й державного управління.

Якщо індивід є лише пасивним суб’єктом впливу з боку влади і не справляє жодного зворотного впливу на політичну систему, то маємо справу з певним видом соціалізації, яку фахівці іменують моделлю підкорення. Саме така модель була актуальною для Радянського Союзу, мета якої, прихована за ідеологічними нашаруваннями, — виховання слухняних виконавців замовлень пануючої влади, простих “гвинтиків” системи.

Якщо ж індивід розглядається не лише як об’єкт для зовнішнього впливу, а й як свідомо, активна істота, здатна осмислено діяти, тоді реалізується та форма політичної соціалізації, яку

називають моделлю інтересу. Вона має на меті усвідомлення та отримання індивідом власних вигод, благ від інших людей або інституцій. В американській соціології свого часу була розроблена парадигма соціального обміну Дж. Хомансом та П. Блау, яку можна застосувати для пояснення раціональності політичної участі. Вона наголошує на подібності економічного та соціального обмінів, зводячи останній до мінімізації витрат і максимізації вигод.

На нашу думку, в умовах сучасного українського суспільства реальним шляхом залучення населення до участі у громадсько-політичному житті є стимулювання різних форм його суспільної активності. Виконання людьми низки суспільних функцій, пов'язаних з їхнім статусом громадян, слугує важливим чинником демократизації політичного процесу, оскільки демократична держава завжди покладається на активну громадськість, стала, поінформована участь широкого кола своїх громадян у житті суспільства.

Суб'єктивна здатність громадян ефективно користуватися своїми правами і виконувати обов'язки перед демократичною державою залежить від обізнаності щодо демократичних процедур і розуміння суті суспільних проблем, які є предметом політичного обговорення й розв'язання; від набутих навичок громадсько-політичної участі, від готовності брати участь у політичному процесі.

Найважливішими ознаками громадянськості на рівні свідомості людей у сфері політичних відносин є інтерес до суспільних справ і до політики; громадсько-політична обізнаність і компетентність; вміння захищати свої права та інтереси; сприйняття демократії як бажаної, природної, такої, що відповідає суті людини, форми правління та знання про те, на яких принципах вона діє і в який спосіб залежить від активності громадян.

Механізмом реалізації громадянськості є громадянська участь населення, через яку виявляється його здатність до самоорганізації і суспільного самоврядування.

Сьогодні органи державної влади України задля розвитку суспільної участі населення повинні забезпечити фінансово-матеріальну і правову підтримку громадських організацій та об'єднань з боку держави; спростити процедури їх реєстрації; зменшити їх залежність від органів влади та адміністрацій підприємств; стимулювати й підтримувати громадські ініціативи; через систему громадянської освіти сприяти формуванню у людей вміння захищати власні інтереси, в тому чис-

лі беручи участь у діяльності об'єднань громадян; активно залучати до вироблення й впровадження державної політики такі громадські інститути, як громадські ради, громадські експертизи, громадські дорадчі органи та ін.

Демократичний політичний режим, надання з боку політичних інституцій (передусім з боку держави) гарантій щодо можливостей здійснення політичної діяльності, правова забезпеченість демократичних процедур, наявність розвинутого громадянського суспільства — важливі фактори політичної активності особистості. Проте лише прийняття законів, які відповідають міжнародній практиці і діють у розвинених країнах, ще не означає, що вони ефективно працюватимуть. Пошлемося на приклад, який наводить Нобелівський лауреат Даглас Норт: “Багато країн Латинської Америки в дев'ятнадцятому столітті запозичили (з деякими змінами) Конституцію США, а “країни третього світу” — багато законів про право власності передових західних держав. Однак результати цього не схожі на те, що досягнуто у США або розвинених західних країнах” [4, 130].

Людський вимір політики й державного управління виявляється у наданні їм гуманістичного спрямування, у здійсненні її в інтересах людини, суспільства, народу загалом, а також у ставленні до людини як до найвищої суспільної цінності, повазі її гідності, права на життя, у вільному розвитку і створенні умов для реалізації здібностей, визнанні і реальному забезпеченні всіх прав людини й громадянина, що стає критерієм оцінювання ефективності суспільної системи, рівному ставленні до всіх громадян держави.

Гуманізм політики й державного управління на практиці повинен реалізуватися:

- у демократичних формах реалізації політики й державного управління — функціонуванні стабільного демократичного політичного режиму і здійсненні демократичної системи врядування, за якої громадяни можуть реально впливати на процес вироблення і впровадження державної політики;
- у цілях і змісті політики й державного управління — спрямованості на реалізацію потреб та інтересів людей, на підвищення їхнього добробуту та покращання умов життя;
- у засобах здійснення політики й державного управління — культивування демократичних форм і засобів здійснення політики і влади; відкритості і прозорості в діяль-

ності владних інституцій; усунення жорстких, нецивілізованих форм політичної боротьби, авторитарних, примусових засобів здійснення державного управління.

Такий підхід до політики й державного управління забезпечить реалізацію двох важливих завдань демократизації системи владних відносин:

1) розвиток людини як суб'єкта політики й державного управління сприятиме набуттю громадянами якостей, необхідних для їхньої активної участі в управлінні громадськими й суспільними справами;

2) участь громадськості, у свою чергу, сприятиме посиленню контролю за діяльністю політико-управлінських структур з боку суспільства й може стати дійовим засобом протидії бюрократичним перекрученням в діяльності апарату управління.

Критерієм оцінювання ефективності системи державного управління має стати реальне забезпечення всіх основних прав і свобод людини, дотримання принципу однакового ставлення до всіх громадян країни та надання їм відповідних управлінських послуг.

Людський (гуманістичний) вимір політики й державного управління може бути реалізований через відповідну стратегію діяльності органів державної влади України, спрямовану на вирішення наступних першочергових завдань:

- об'єднання громадян і консолідація суспільства на основі єдиної державної ідеології;
- узгодження суспільних інтересів і попередження суспільної конфронтації;
- розвиток гуманітарного потенціалу суспільства;
- створення максимально сприятливих умов для вияву творчих здібностей людей.

Аналіз людського виміру політики буде неповним, якщо не сказати про ще один, на нашу думку, надзвичайно важливий аспект, що його характеризує, — це орієнтація на моральні, гуманні засоби здійснення політики й державного управління.

Взаємозалежність і взаємовплив політики й моралі — одвічна тема філософії і практики політики. Це зумовлено специфікою політики, й державного управління зокрема, як сфери діяльності. На політиків і державних діячів покладається виконання державних завдань в інтересах всього суспільства, при цьому в їхньому розпорядженні знаходяться особливі засоби впливу, через що існує постійна спокуса зловжи-

вання заради особистої вигоди. Політична й державна діяльність передбачає прийняття рішень, пов'язаних з вибором, на який впливає з-поміж іншого й те, якими моральними цінностями керується людина, що його приймає. Суспільство ж, у свою чергу, зацікавлене в тому, щоб політика з її цілями та засобами вписувалася в рамки прийнятих уявлень про добро і зло, іншими словами, відповідала вимогам моральності.

Вирішити раз і назавжди складну та суперечливу проблему ролі моральних норм у політичній діяльності досить складно і майже неможливо. Тому мова може йти про прийнятні форми взаємодії політики та моралі, їхній баланс, який можливий лише за умови гуманізації політики, зміцнення засад публічності, розгортання громадського дискурсу як основи морально-етичної легітимації політики. Свідченням цьому є історичний досвід, який переконливо доводить, що саме за умов реальної демократії можливе досягнення прийняттого балансу між мораллю та політикою.

Демократизація тісно пов'язана з реалізацією ідеї відкритості політики й влади як важливої умови поєднання їх з мораллю, взаємоповажного діалогу між владою та суспільством. За таких умов важливого значення набуває легітимаційний аспект моралі по відношенню до політичної системи.

Моральна політика — це політика, яка ставить перед собою моральні цілі і намагається досягти максимального блага для якомога більшої кількості людей. Без морального виміру як політика, так і державне управління не має права на існування. Виходячи з цього здійснення політики й державного управління не може відбуватися поза моральним виміром, оскільки суспільство завжди буде об'єктивно зацікавлене, щоб політика, її цілі та засоби вписувалися в рамки прийнятих уявлень про добро і зло, іншими словами, відповідали вимогам моралі, яка є вищою за політику, оскільки охоплює своїми вимогами всю сферу суспільних відносин.

Вплив моральних норм на регулювання політики й державного управління має виявлятися в їх орієнтації на законні, правові засоби вирішення суспільних суперечностей в інтересах якомога більшої кількості громадян, у недопущенні, упередженні ситуацій вибору між діями влади і моральними настановами суспільства, відповідальності політиків і представників влади за свої дії та їх наслідки, що вимагає від них не лише професійної компетентності, а й розвиненої мораль-

ної свідомості, гуманності, відчуття справедливості і співпереживання, відкритості і прозорості рішень органів влади, їх гласності і підконтрольності з боку суспільства.

Наостанок вважаємо за доцільне навести висловлювання відомого російсько-американського соціолога П. Сорокіна, яке видається нам особливо актуальним для сучасних політиків і державних управлінців: “Збираючись у дорогу, — радив він радянській молоді у буремні 20-ті роки ХХ ст., — запасіться совістю, моральними багатствами. Не про високі слова говорю: вони дешеві і ніколи у такій кількості не оберталися на життєвій біржі, як тепер, а говорю про моральні вчинки, про моральну поведінку та справи. Це набагато важче, але це треба зробити, адже я не знаю жодного великого народу, який би не мав здорової моралі у діях... Інакше ви будете мати ту вакханалію звірства, хижацтва, здирництва, обману, брехні, спекуляції, безсовісності, той “шакалізм”, у якому ми зараз захлинаємося та видихаємося” [5, 12].

Література

1. Бусова Н. А. Культурные корни социального капитала // Социол. исслед. — 1999. — № 8.
2. Кримський С. Проблема дефіциту людських якостей як ніколи в наші дні актуальна // День. — 2007. — № 23. — 9 лют.
3. Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под ред. В. Л. Иноземцева. — М.: Academia, 1999.
4. Норт Д. Інституції, інституційні зміни та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюби. — К.: Основи, 2000.
5. Сорокин П. А. Отправляясь в дорогу. Утренники. — Пг., 1922.
6. Українське суспільство 1992–2008. Соціологічний моніторинг / За ред. В. Ворони, М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2008.
7. Фромм Э. Психоанализ и религия; Искусство любить; Иметь или Быть?: Пер. с англ. — К.: Ника-Центр, 1998.
8. Фукуяма Ф. Що таке соціальний капітал? // День. — 2006. — № 177. — 17 жовт.
9. Шаповал М. Загальна соціологія. — К.: Укр. Центр духов. культури, 1996.
10. Fukuyama F. Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity. — Penguin Books, 1995. — 457 p.

Актуалізація практичної участі людини у процесах державотворення, управління всіма суспільними процесами є об'єктивною передумовою гуманізації суспільних відносин, процесів подальшої демократизації соціуму. Морально-етичні фактори у політиці відігравали і надалі відіграватимуть вирішальну роль у посиленні впливу на життя людей громадянського суспільства.

Актуализация практического участия человека в процессах государственного строительства, управления всеми общественными процессами является объективным условием гуманизации общественных отношений, процессов дальнейшей демократизации человеческого сообщества. Морально-этические факторы в политике играли и будут впредь играть решающую роль в усилении влияния на жизнь людей гражданского общества.

Actualization of practical participation of the person during the state construction, management of all public processes is an objective condition of humanization of public attitudes, of processes of the further democratization of human community. Moral-ethical factors in a politics play now and will play in future an important role in amplification of influence on a life of people of a civil society.

Надійшла 30 січня 2009 р.